

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті обґрунтовано місце та роль комунікативної компетентності у структурі професійної компетентності майбутнього фахівця. Визначено провідні категоріальні характеристики компетентності в педагогічній науці. З'ясовано специфіку поняття компетентності; представлено зв'язок між ключовими компетенціями особистості, вміщеними в європейських документах про освіту, та комунікаційними особистості. Обґрунтовано особливості основних груп компетенцій – усного і письмового мовлення, інформаційних, самоосвітніх, політичних, соціальних, компетенцій функціонування в багатокультурному співтоваристві. Встановлено, що категорія компетентності має міждисциплінарний характер і складає підґрунтя наукового аналізу процесу формування комунікативної компетентності майбутніх медичних працівників.

Ключові слова: компетентність, компетенції, ключові компетенції, майбутні фахівці, комунікативна компетентність.

Актуальність проблеми. Становлення сучасного демократичного суспільства передбачає активну діяльність майбутніх фахівців у різних галузях практичної діяльності, в тому числі й у сфері охорони здоров'я, що потребує сформованості у них достатнього рівня соціально-комунікативної компетентності, оскільки медичні працівники по закінченню навчального закладу працюватимуть у сфері "людина – людина", в тому числі в колективах медичних закладів (лікарень, госпіталів, профілакторіїв, поліклінік тощо). Водночас практика професійної підготовки майбутніх медичних працівників свідчить, що у значної частини студентів домінують прагматично-меркантильні прагнення до професійної діяльності, ознаки бездуховності та відсутності потреби в особистісному соціальному зростанні, невміння виявляти й застосовувати належний рівень соціально-комунікативної компетентності у взаємодії з пацієнтами та колегами, нездатність конструктивно вирішувати професійні ситуації. У зв'язку з цим актуальною постає проблема формування у медичних працівників комунікативної компетентності, яка, як свідчать наукові дослідження, передбачає: здатність до колективних дій, до організації взаємодії; сформовані навички міжособистісного спілкування, уміння вирішувати конфлікти; орієнтацію в соціальних ситуаціях, вміння вибрати ефективну стратегію поведінки та адекватні способи спілкування; навички роботи в команді; наявність етичних цінностей.

Будь-яке наукове дослідження має свою методологічну, теоретичну та інструментальну (діагностичну) основи, відповідно до чого на особливу увагу заслуговує аналіз його категорій і понять. Для дослідження проблем розвитку професійної компетентності майбутніх медичних працівників особливе значення має категоріальний аналіз самої компетентності як поняття, що має всезагальний, всеохоплюючий характер і визначається кількома основними показниками, як-от: міждисциплінарністю компетентності як об'єкту дослідження (компетентність присутня у наукових розробках з філософії, психології, соціології, педагогіки та інших наук); застосуванням цього поняття до різних вікових і професійних груп населення; використанням компетентності як показника якості професійної підготовки, перепідготовки, до кваліфікації, перекваліфікації фахівців різноманітних галузей знань.

Мета статті полягає у науковому аналізі змісту та особливостей понять "компетентність" та "компетенція" у контексті формування комунікативної компетентності майбутніх медичних працівників.

Дослідження виконується із застосуванням методів науково-теоретичного аналізу понять "компетентність" та "компетенція", методу контент-аналізу наукової літератури, систематизації та абстрагування – для виділення категоріальних ознак поняття компетентності.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи окреслення категорії і поняття, подане вище, можемо констатувати, що у понятті "комунікативна компетентність" присутня базова педагогічна категорія – "компетентність". Її всезагальний, всеохоплюючий характер визначається кількома основними показниками, як-от:

- 1) міждисциплінарністю компетентності як об'єкту дослідження; так, компетентність присутня у наукових розробках з філософії, психології, соціології, педагогіки та інших наук;
- 2) застосуванням цього поняття до різних вікових і професійних груп населення;
- 3) використання компетентності як показника якості професійної підготовки, перепідготовки, до кваліфікації, перекваліфікації фахівців різноманітних галузей знань.

Компетентність як одна з найбільш уживаних і активно досліджуваних загальних педагогічних категорій (поряд з категоріями розвитку, діяльності, педагогічного процесу тощо) стала нині об'єктом

вивчення великої групи науковців-педагогів, що досліджують її з різних сторін і в різних аспектах, наприклад:

1) компетентність як особистісна якість людини, наділеної різнобічними знаннями в обраній чи інших галузях знань та практичної діяльності (А. Бермус, В. Панарін, С. Вершловський, Ю. Кулюткін, Е. Шорт та ін.);

2) компетентність як здатність і готовність до вирішення різноманітних завдань професійного характеру (Дж. Равен, Й. Спектор, М. Чошанов та ін.);

3) компетентність як кваліфікаційна характеристика особистості (І. Зимня, О. Харитоновна та ін.);

4) компетентність як сукупність умінь і навичок особистості, які дають можливість здійснювати професійну діяльність (Г. Коджаспірова, В. Сластьонін та ін.);

5) компетентність як реалізація певних професійних функцій (О. Гура, І. Гушлевська, В. Кричевський та ін.);

6) компетентність як володіння сукупністю компетенцій (Н. Бібік, А. Радченко, Є. Санченко та ін.)

Виходячи з різноманіття визначень категорії компетентності, маємо констатувати, що вона відображається в різноманітних категоріальних характеристиках, обґрунтованих нами на підставі аналізу наукової літератури і представлених у таблиці 1.

Таблиця 1.

Категоріальні характеристики компетентності в педагогічній науці

Категоріальна характеристика	Зміст категоріальної характеристики
Дуалістичність	Компетентність об'єднує в собі інтелектуальну (когнітивну) і практичну складові освітнього процесу
Інтерпретаційність	Компетентність інтерпретує зміст освіти, виходячи з передбачуваного результату, стандарту у вигляді сформованої компетентності
Інтегративність	Компетентність акумулює в собі різноманітні знання з суміжних до обраної галузей, вимагає залучення широкого культурного інтелектуального фону до професійного формування особистості

Поняття компетентності тісно пов'язане з поняттям компетенції; в сучасній педагогічній науці ці поняття фактично не розділяються. Термін "компетенція" використовується для позначення інтегрованої характеристики фахівця (М. Головань), а саме: 1) досвіду пізнавальної діяльності (знання); 2) досвіду здійснення відомих способів діяльності у формі вміння діяти за відомим зразком (вміння); 3) досвіду ефективного прийняття рішень у проблемних ситуаціях (вміння, навички); 4) досвіду емоційно-ціннісного ставлення до оточуючої дійсності та особистісних ціннісних орієнтацій (особистісні характеристики майбутнього фахівця) [1]. Виходячи з визначень компетенції і компетентності, погоджуємося з думкою В. Шадрікова, що "відмінності спостерігаються у розумінні компетентності як актуальної якості особистості або ж прихованих психологічних новоутворень; предметної наповнюваності компетенцій як системних новоутворень, якостей особистості" [2: 30].

Поняття компетенції введено в більшість європейських документів про освіту як характеристика певної кваліфікації працівника (чи майбутнього працівника) в кожній окремій галузі професійної діяльності. Так, Рада Європи (2001) визначила п'ять груп ключових компетенцій особистості, кожна з яких, на нашу думку, має чітко виражений комунікативний компонент, тому може бути корисна для дослідження обраної нами проблеми [3]. Крім того, європейські документи про освіту оперують поняттями ключових і базових умінь, ключових кваліфікацій, крос навчальних умінь тощо. Експерти Ради Європи окреслюють компетентності як спроможність сприймати та відповідно реагувати на індивідуальні та соціальні потреби, а також як індивідуальний комплекс відношень, цінностей, знань і навичок особистості [4: 88, 89]. До ключових компетентностей у навчанні європейські експерти віднесли: навички рахунку та письма (фундаментальні навички); базові компетентності у галузі природничо-математичних наук та технологій; ІТ-навички; самоосвітні навички (вміння навчатися); соціальні навички (здатність до міжособистісної взаємодії в соціумі); підприємницькі навички; навички загальної культури [5: 7].

Зв'язок між ключовими компетенціями особистості, виділеними Радою Європи, та комунікаціями особистості ми представили в таблиці 2.

Таблиця 2.

Зв'язок між ключовими компетенціями, виділеними Радою Європи, та комунікаціями особистості

Ключові компетенції	Сутність ключових компетенцій	Зв'язок з комунікаціями особистості
Компетенції усного і письмового мовлення	Відображають достатній рівень говоріння та здатності до письмового викладу своєї думки; за умови їх не сформованості може виникнути часткова чи повна ізоляція людини від соціуму	Залежать від сформованості комунікативної компетентності особистості, яка в даному випадку виражається у здатності аргументовано висловлювати свої думки, вміти коректно описувати події, будувати діалог тощо
Інформаційні компетенції	Пов'язані з володінням сучасними інформаційними технологіями, розумінням їх застосування і використання у щоденному і професійному житті особистості; з вмінням сприймати й адекватно оцінювати зовнішню (включно зі ЗМІ) інформацію та робити належні висновки	Передбачають здатність комунікувати у сучасному віртуальному просторі, будувати доцільну діалогічну взаємодію без особистої присутності партнера-комунікатора, адекватно оцінювати й інтерпретувати зовнішню інформацію тощо
Самоосвітні компетенції	Передбачають здатність і прагнення до самостійного пошуку знань, до навчання протягом усього життя; вони складають основу неперервної професійної освіти	Тісно пов'язані з належним рівнем комунікативної компетентності, яка стає основою подальшого вдосконалення своїх знань, умінь і навичок у професійній діяльності та поза нею
Політичні і соціальні компетенції	Пов'язані зі здатністю брати на себе відповідальність, приймати спільні узгоджені рішення, регулювати конфлікти різного рівня і типу, брати участь у функціонуванні демократичних інститутів суспільства	Потребують добре розвинених комунікативних умінь, які дають можливість налагоджувати доцільну взаємодію на рівні індивідів, спільнот, цілого суспільства
Компетенції функціонування в багатокультурному співтоваристві (міжкультурні компетенції)	Їх сутність полягає у здатності розуміти культурні відмінності, співіснувати з людьми інших культур, мов і релігій	Передбачають формування здатності до міжкультурного спілкування у вербальній і невербальній формах, а також здатність і прагнення до вивчення іноземних мов

Таким чином, можемо констатувати, що категорія компетентності має міждисциплінарний характер і складає підґрунтя комунікативної компетентності як базової характеристики кваліфікації фахівця у системі "людина-людина". Виходячи з цього, важливе значення для нашого дослідження має аналіз поняття "комунікативна компетентність". Це поняття має інтегративний характер, оскільки представляє різновид компетентності особистості, пов'язаний з її комунікаціями. У свою чергу, комунікації – це одне з найбільш загальних наукових понять, що використовується як у природничих, так і в гуманітарних науках. У педагогічній науці феномен комунікативної компетентності широко представлений у науковому доробку Г. Андреевої, О. Божович, Ю. Жукова, В. Кан-Каліка, Л. Петровської, Дж. Равена та ін.

Комунікативна компетентність, як і компетентність загалом, оцінюється науковцями по-різному:

– як вияв здатності до використання мови (слів, жестів, рухів тощо) у різних сферах життєдіяльності (М. Ватютнев, Д. Ізаренков, С. Савіньон, О. Скворцова);

– як результат засвоєння певної суми знань та сформованості комунікативних умінь і навичок (О. Казарцева, Г. Рурік).

Для остаточного визначення базового поняття нашого дослідження важливо, на нашу думку, відділити поняття "комунікативна компетентність" від "компетентність у спілкуванні". Основа різниці між цими поняттями лежить у відмінностях між спілкуванням та комунікаціями. Як стверджує С. Борісньов, комунікації передбачають процес передачі та сприйняття інформації в умовах спілкування за допомогою різноманітних комунікативних засобів [8: 14]. Таким чином, спілкування виступає лише однією з умов здійснення комунікації; комунікації, у свою чергу, є більш широким поняттям, аніж спілкування. При цьому соціальна комунікація трактується вченими як обмін соціальною інформацією, різновидом якої є професійна інформація (фахові знання, необхідні шаблони ділового спілкування тощо) [9: 222].

Комунікаціями як категорією гуманітарного знання займається теорія комунікацій (Ч. Морріс, М. Назаров, Г. Почепцов та ін.). Як зазначає С. Александрова, у спілкуванні виділяють комунікативну, інтерактивну і перцептивну сторони [10: 4]. Таким чином, автор стверджує, що спілкування фактично є більш широким поняттям, ніж комунікування; не можемо погодитися з дослідницею, оскільки, на нашу думку, комунікації передбачають використання спілкування як інструменту, засобу здійснення. Такої точки зору притримуються О. Гойхман та Т. Надейна [11], котрі стверджують, що комунікація – це соціально обумовлений процес передачі інформації та обміну інтеракціями між людьми у різноманітних сферах пізнавальної і професійної діяльності. В результаті комунікування виникають певні професійні й особистісні відносини між його учасниками, які залежать від протікання комунікативного процесу, постановки комунікативного наміру, реалізації комунікативних завдань.

Відмінності у тлумаченні комунікативної компетентності з боку різних дослідників пояснюються, на нашу думку, їх належністю до різних галузей знань (філософії, психології, лінгвістики, педагогіки) і не мають принципового значення для проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх медичних працівників. Представники філологічної науки (С. Савін'йон, Ю. Федоренко) вбачають у комунікативній компетентності сукупність компетенцій – граматичної, соціолінгвістичної, дискурсивної та ін. [6; 12]. Натомість дослідники-педагоги (А. Скворцова, В. Шадриков) переважно сходяться на думці про те, що комунікативна компетентність передбачає відповідно сформовану мотивацію, знання комунікацій, навички комунікування, та відповідні відчуття й зобов'язання [7; 2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можемо констатувати, що категорія компетентності має міждисциплінарний характер і складає підґрунтя наукового аналізу процесу формування комунікативної компетентності майбутніх медичних працівників. Компетенція і компетентність тісно пов'язані між собою на категоріальному рівні, однак не можуть уживатися як тотожні поняття, що визначають специфіку професійної підготовленості (здатності, готовності) майбутнього фахівця до професійної діяльності по завершенню підготовки у ВНЗ. Під комунікативною компетентністю майбутнього фахівця розуміємо сукупність його професійних знань, умінь, навичок, а також відповідних особистісних якостей, які дають можливість здійснювати професійну діяльність. Перспектива подальших досліджень полягає у встановленні провідних категоріальних характеристик поняття "соціально-комунікативна компетентність" з метою встановлення специфіки цього процесу стосовно професійної підготовки майбутніх медичних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Головань М. С. Компетенція і компетентність : досвід теорії, теорія досвіду [Електронний ресурс] / М. С. Головань – Режим доступу : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_VM/Holovan_03.pdf.
2. Шадриков В. Д. Новая модель специалиста : инновационная подготовка и компетентностный подход / В. Д. Шадриков // Высшее образование сегодня. – № 8. – 2004. – С. 26–31.
3. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. – European Commission, 2004. – 5 p.
4. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). – 279 p.
5. OECD : Program on International Student Assessment, 2000. – 3. New Skills for the Learning Society. – 238 p.
6. Savignon S. Evolution of Communicative Competence The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines / S. Savignon // The Modern Language Journal. – 1995. Vol. 95. – P. 129–134.
7. Скворцова А. И. Комунікативний компонент професійної компетентності вчителя математики [Електронний ресурс] / А. И. Скворцова – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_2/Scvovcov.pdf.
8. Бориснев С. В. Социология коммуникации : [учеб. пособ. для вузов] / С. В. Бориснев. – М. : ЮНИ–ТИ–ДАНА, 2003. – 394 с.
9. Соколов А. В. Метатеория социальной коммуникации / А. В. Соколов. – СПб. : Питер, 2008. – 612 с.
10. Тексти лекцій з дисципліни "Професійно-комунікативна компетентність" (для студентів 5 курсу всіх форм навчання напряму підготовки "Туризм", спеціальностей 7.050401 – "Туризм", 7.050402 – Готельне господарство) / Укл. : Александрова С. А. – Харків : ХНАМГ, 2008. – 40 с.
11. Гойхман О. Я. Основы речевой коммуникации / Гойхман О. Я., Надейна Т. М. – М. : Инфра–М., 1997. – 272 с.
12. Федоренко Ю. С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю. С. Федоренко // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 63–65.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Golovan M. S. Kompetentsiya i kompetentnist' : dosvid teorii, teoriya dosvidu [Competence and Competency, Experience of the Theory, Theory of Experience] [Elektronnyy resurs] / M. S. Golovan. – Rezhym dostupu : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_VM/Holovan_03.pdf.
2. Shadrikov V. D. Novaya model' spetsialista : innovatsionnaya podgotovka i kompetentnostnyiy podhod [The New Model of the Expert : Innovative Training and Competence-based Approach] / V. D. Shadrikov // Vyishee obrazovanie segodnya [Higher Education Today]. – № 8. – 2004. – S. 26–31.
3. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. – European Commission, 2004. – 5 p.

4. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program. – OECD (Draft). – 279 p.
5. OECD : Program on International Student Assessment, 2000. – 3. New Skills for the Learning Society. – 238 p.
6. Savignon S. Evolution of Communicative Competence The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines / S. Savignon // The Modern Language Journal. – 1995. Vol. 95. – P. 129–134.
7. Skvortsova A. I. Komunikativniy komponent profesiynoi kompetentnosti vchitelya matematyki [The Communicative Component of Professional Competence of Teachers of Mathematics [Elektronnyy resurs] / A. I. Skvortsova – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_2/Scvorcov.pdf
8. Borisnev S. V. Sotsiologiya kommunikatsii : [ucheb. posob. dlya vuzov] [Communicative Sociology] / S V. Borisnev. – M. : – UNI TI–DANA, 2003. – 394 s.
9. Sokolov A. V. Metateoriya sotsial'noy kommunikatsii [Metatheory of Social Communication] // A. V. Sokolov. – SPb. : Piter, 2008. – 612 s.
10. Teksti lektsiy z distsiplini "Profesiyno–komunikativna kompetentnist" [Professional communicative competence] (dlya studentiv 5 kursu vsikh form navchannya napryamu pidgotovki "Turizm", spetsialnostey 7.050401 – "Tourism", 7.050402 – "Gotel'ne gospodarstvo"). – Ukl : Aleksandrova S. A. – Harkiv : HNAMEG, 2008. – 40 s.
11. Goykhman O. Y. Osnovy rechevoy kommunikatsii [Fundamentals of Speech Communication] // Goykhman O. Y., Nadeina T. M. – M. : Infra – M. ,1997. – 272 s.
12. Fedorenko Y. S. Komunikativna kompetentsiya yak navyazhlivishiy element uspishnogo spilkuvannya [Communicative Competence as the Most Important Element of Successful Communication] / Y. S. Fedorenko. – Ridna shkola. – 2002. – № 1. – S. 63–65.

Самборская Н. Н. Коммуникативная компетентность в структуре профессиональной компетентности будущего специалиста.

В статье обосновано место и роль коммуникативной компетентности в структуре профессиональной компетентности будущего специалиста. Определены ведущие категориальные характеристики компетентности в педагогической науке. Выяснена специфика понятия компетентности; представлена связь между ключевыми компетенциями личности, представленными в европейских документах об образовании и коммуникациями личности. Обоснованы особенности основных групп компетенций – компетенций устной и письменной речи, информационных, самообразовательных, политических, социальных, функционирования в поликультурном сообществе. Установлено, что категория компетентности имеет междисциплинарный характер и составляет основу научного анализа процесса формирования коммуникативной компетентности будущих медицинских работников.

Ключевые слова: компетентность, компетенции, ключевые компетенции, будущие специалисты, коммуникативная компетентность.

Samborska N. M. Communicative Competence in the Structure of Professional Competence of the Future Specialist.

The article deals with scientific analysis of the content and features of the concepts of "competence" and "competency" in the context of health care workers' communicative competence. It reviews the place and the role of communicative competence in the structure of professional competence of the future health care workers. Research is carried out using the method of scientific and theoretical analysis of the concepts of "competence" and "competency" and the method of content analysis of scientific literature, systematization and abstraction – to highlight the concept categorical attributes of competence. In the article special attention is paid to professional communication as the basis for creating social and communicative competence of future specialists. Leading categorical characteristics of competence in pedagogical science are defined. The specificity of the concept of competence is clarified. It is presented the connection between the individual core competencies which are published in European educational documents and communications of the personality. Special aspects of the major competencies groups, such as: competencies of oral and written speech, informational, self-education, political, social, functioning in a multicultural community are grounded. It is found that the category of competence has an interdisciplinary character and is the basis of scientific analysis of the process of formation of the future health care workers' communicative competence. The diversity between "communicative competence" and "competency in communication" is defined.

Keywords: competence, competency, core competencies, future specialists, communicative competence.